

DEMETER ZSUZSA

Csillagtalán nyári éjszaka

Írásom hívószava a trauma, a trianoni trauma, kezdetben erről szeretnék pár szót ejteni. „Trianon – Mohács óta – a legfájóbb sebet ejtette a magyar nemzet testén, és teljesen természetes dolog volt az, hogy a Trianon utáni korszak magyar közvéleménye nemcsak a hivatalos politika, hanem a szellemi élet és a magyarság legszélesebb tömegei sem fogadták el, fogadhatták el a diktatórikus békerendszer minden következményét.²³⁶ Ehhez képest a kétezres évek diákjait megkérdezve, mit tudnak Trianonról, először a szélvédőkre és lökhárítókra ragasztott Nagy-Magyarország matricák jelentik Trianont. Mennyi változás történt 95 év alatt! „Trianon mindazonáltal nemcsak magyar tragédia volt: összeomlását és állandósult válságát okozta a közép-európai összefogás eszméjének is. (...)”²³⁷ „A nyugati nagyhatalmakra valójában egy antidemokratikus területszerző sovinizmus erőszakolta rá a maga akaratát. Ezeknek a hatalmaknak, ha valóban a kölcsönös európai kiengesztelődés és együttműködés lehetőségét kívánják létrehozni, igazából egy minden érdekeltek számára elfogadható kölcsönös kompromisszum kialakítására, ha tetszik kikényszerítésére kellett volna törekedniök. Ez a kompromisszum azt jelentette volna, hogy Magyarország megmarad etnikai határai között, nagyjából abban az értelemben, ahogy ezt a Teleki Pál nevéhez fűződő nevezetes etnográfiai térkép rögzítette.”²³⁸ „Történelemszemléletünket végtelenül eltorzította, hogy »határokból gondolkodtunk«, és elfelejtettük, hogy a középkorban ennek nem is volt igazán jelentősége, egy-egy állam határa leegyszerűsítve körülbelül addig terjedt, ameddig a királynő hozománya.”²³⁹ „A magyarság nemcsak területi, gazdasági és hatalmi pozíciókat veszített el a trianoni döntések következtében, hanem súlyos lelki sérüléseket is elszenvedett.”²⁴⁰ Foglalkozunk ezen a ponton a trauma fogalmával is, melyhez segítségül hívtam Menyhért Annát, aki tökéletes összefoglalót készített melyet szeretnék szó szerint idézni. „A trauma fogalmához hozzátartozik a hallgatás, pszichológiai értelem-

236 POMOGÁTS Béla, *Trianon és a magyar irodalom*, Tiszatáj, 1996/06, 69.

237 *Uo.*, 69.

238 *Uo.*.

239 DOMOKOS Zsuzsa, *Hogyan tanítottam a trianoni békét a Kádár korban és demokrácia évtizedeiben a középiskolásoknak*, Történelemtanítás, 2010. december <http://www.folyoirat.tortenelemtanitas.hu/2010/12/domokos-zsuzsa-hogyan-tanitottam-a-trianoni-beket-a-kadar-korban-es-demokracia-evtizedeiben-a-kozepiskolasoknak-01-04-06/> (Utolsó letöltés: 2015. december 1.)

240 POMOGÁTS, *Uo.*, 70.

ben éppúgy, mint a kulturális emlékezet vonatkozásában. A trauma elszenvedője ugyanúgy nem képes arról beszélni, amit átélt, mint ahogy a súlyos társadalmi traumákat hallgatás övezi. A traumaelmélet úgy véli, hogy a gyógyulás feltétele a történetek elmondása, az egyén és a társadalom esetében egyaránt. Ez azonban nehézségekbe ütközik. Egyrészt azért, mert a traumatikus emlékezetet éppen az jellemzi, hogy különbözik az emlékezet normál működésmódjától: nem történetyszerű, hanem fragmentált, nem kontrollálható, hanem váratlan emléketörések jellemzik, sokszor a testi emlékezet kiváltotta testi tünetekkel és felfokozott érzelmi állapotokkal együtt, másokkal nem megosztható magányos, s a múlt és a jelen közötti folytonosságot kimerítetett pillanatként megtöri.²⁴¹ „Ezekről a lelki sérülésekről hozott hírt az irodalom, midőn költeményekben, elbeszélésekben és személyes vallomásokban mérte fel a történelmi ország feldarabolásának, nagy magyar közösségek és régi kulturális központok elcsatolásának lelki következményeit. A húszas évek magyar irodalma (...) is őszinte fájdalommal beszélt(ek) a trianoni Magyarország nyitott sebeiről, az elszakított magyarság mostoha helyzetéről és fájdalmairól. Ezek az írók nem egyszer szülőföldjüket, szülővárosukat vagy ifjúságuk szeretett színhelyét veszítették el a trianoni döntéssel. (...) A személyes veszteség mindenkinél fájdalommal szötte át a verseket, elbeszéléseket, visszaemlékezéseket, mint-hogy azt mindegyik író tudta vagy érezte, hogy szülővárosa hamarosan elveszíti azt a jellegét, azt a meghittségét, amely valamikor az otthonosság érzését keltette.”²⁴²

Tanulmányomhoz a műveket a Kosztolányi Dezső szerkesztette *Vérző Magyarország* kötetéből válogattam. „A kötet egésze a magyar szellemi élet képviselőinek elkeseredését fejezte ki. Az értelmiségnek erősen különböző felfogású tagjai körében hozott létre közmegegyezést egy rövid időre.”²⁴³

Kezdjük Tóth Árpáddal és az ő csillagaival, melyekben megtalálta békéjét a békétlenségben.²⁴⁴ *A Tétjút alatt*. Mit is rejt magában ez a cím? A cím, ha szerves része a szövegnek, akkor előre utal rá, kataforikus jellegű, megadja az írásmű jellegét. Tehát a címet olvasva milyen következtetésekre gondolhatunk a vers ismerete nélkül akkor, ha magát az írókat sem vesszük figyelembe? Ebben az esetben nem ragadunk le az expresszióknál, nem utalunk

241 MÉNYHÉRT Anna, *Elmondani az elmondhatatlant; Trauma és irodalom*, Budapest, Ráció, 2008 5-6.

242 POMOGÁTS, Uo.

243 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *Vérző Magyarország*, Kalligram, 2010.

244 Második szakasza költői pályájának a legmozgalmasabb. Szókincsében feltűnő szerephez jutnak a természettudományos vonatkozású szava, főként a növénytan, a csillagászat köréből valók, s képeiben is a távoli, mesés vidék képzeletével szemben túlsúlyra jut a hazai táj, a történelem, irodalom s a köznapi élet: a falu, város, a nyomor köréből vett nyelvi anyag. Kétség és remény, valóság és lehetőség ellentéte többek között a szókincs polarizációjában jut érvényre

(A MAGYAR IRODALOM TÖRTÉNETE 1905-TŐL NAPJAINKIG: Tóth Árpád, Budapest, Gondolat, 1971, 178)

arra, hogy Tóth Árpád számtalanszor hivatkozott a csillagászatra, hanem arra gondolunk, hogy egy természetközeli kép megjelenítéséről lesz szó. Egy nagy kiterjedésű terület lefésztéséről, miképpen a Tejút is egy hosszan elterülő csillagkép az égen, és nem lehet egyetlen pontra határolni, hogy hol tartózkodunk alatta. Főleg, hogy távolabbról nézve nem csak a Földről tekinthetünk a Tejútra, hanem az atmoszféra egyéb pontjairól is. Amennyiben pedig a dátumról sem veszünk tudomást, még a szemlélő égi vagy földi elhelyezkedését sem tisztázhatjuk biztosan, hiszen Tóth Árpád korában a repülés még nem volt mindennapi, míg jelen korunkban, már boldog-boldogtalan felszállhat az égbe, hogy átszelje az óceánt. A Tejút²⁴⁵ a keresztényeknél a zarándokutat jelképezi – zarándoklat – ami a gyógyulás felé vezető út vágya. Ez kataforikusan utalhat magára a vers témájára is, melyben a beszélő a jelképes, vágyott gyógyulás felé szeretne haladni, segítségül hívva az egyik legnagyobb kiterjedésű égi jelképet, hogy segítse célja elérésében. Az égen, ami oly régóta segít a tájékozódásban. „A csillagok nem magányosan találhatók a világtérben. Sokmilliárdnyi társukkal együtt csillagrendszereket, úgynevezett galaxisokat alkotnak. Ezek egyike a mi Tejútrendszerünk is, amelyben mintegy 5000 csillag szabad szemmel is látható, de összes csillagainak száma 100–200 milliárdra tehető.”²⁴⁶ Ugyanakkor a Tejút alatt terülhet el a megtépzott ország egésze is, és így nem csupán a beszélő, hanem mindazok, akik a csillagok alatt vannak, vágnak a gyógyulásra, az egységre, miképpen az égben fennmaradt a rend, úgy térjen vissza a Földre is. A cím maga egy hiányos mondat, melyből hiányzik az alany és az állítmány. A Tejút, az égen lévő csillagkép, melynek helye konkretizálva van, de a hiány egyetemessé, kozmikussá emeli a verset már megszólalása előtt. Szerencsére vannak helyek, ahova emberi kéz – bármennyire is szeretne – nem ér el, mert csillagokat még nem szakítottunk el méltó, igaz helyükről. A csillagok nem ítékeznek, nem ítéltetnek, alattuk mind egyek vagyunk és egyek is maradunk. A csillagok, amik nem vezetnek haza, mert több nincs hova.

Csukd össze ajkad... és hallgass – szól Kiss Menyhért parancsa. Ez a cím egyben a szöveg egy variánsa, a mű egy szó szerinti részlete is. A beszerkesztettség ebből a szempontból egy olyan kataforikus helyzetet is teremt, melyben már előre tudható, hogy a csendről, a hallgatásról lesz szó. Három ponttal, mely a csendet erősíti, szavak nélkül jelzi, hogy hallgatás-

245 Tejút: Angyal útja, Országút, Égiút, Hadak-útja, Égútja, Ország uta az égen, Tejes-út, Országúttya, Cigánszuómázás, Cigányok szuómázása, Barát útja, Zarándokok útja, Tündérek járása, Szalmahullajtó, Szalmásút, Szalmahullató Út, Szalmaút, Seregek Útja, Részegember útja, Éjjeli Kegyelet Útja, Éjszakai Szivárvány, Szépasszony Vászna, Mönnyég, Lelkek útja

(WIKIPÉDIA (2015) Népi csillagnevek listája https://hu.wikipedia.org/wiki/N%C3%A9pi_csillagnevek_list%C3%A1ja (Utolsó letöltés: 2015. október))

246 KICSÍ SÁNDOR ANDRÁS (2011): A csillagképek népi elnevezéseiről, Hol-mi, 2011. november <http://www.holmi.org/2011/11/kicsi-sandor-andras-a-csillagkepek-nepi-elnevezeseirol> (Utolsó letöltés: 2015. október)

ra van szükség. Csend a csendben, egy igazi néma kiáltás az éjszakában. Amikor már nincs mit mondani, nincs mit tenni, csak hallgass. Vajon milyen folyamat közben szólítunk fel valakit arra, hogy csukja be a száját, vagy költőibben szólva ajkait? Például amikor távra marad a szája a meglepetéstől, amikor nem oda illő helyen és időben, folyamatosan beszélni akar, másképpen mondva be nem áll a szája. De némaságra buzdítunk akkor is, amikor a szócséplés egyszerűen már felesleges, a kocka el van vetve, a helyzet már nem változik, tehetünk akármit, a tény az tény, változtatni már nem lehet. Akkor is hallgatunk, ha a pillanat komolysága, meghittsége megkívánja, hogy magunkba nézzünk, és kicsit csendben maradjunk. De ugyanígy hallgatunk a lövészárkokban is, mielőtt eldördül az első parancs mely tüzelésre biztat. Hallgatunk fájdalomunkban és hallgatunk örömeinkben is és persze akkor is, ha csak gondolatainkat rendezzük. Kiss Menyhért ebben a műben egyfajta tábornok, aki felkészíti lelkes seregét – ebben az esetben befogadóit, értelmezőit – az összecsapásra, egy buzdító, lelkesítő beszéddel, mely közben megköveteli a teljes odaadást, és koncentrációt, amihez a visszafojtott lélegzet előtti utolsó pillanatokat sorakoztatja fel segítségül.

A két vers szinte beszél egymással, bár íróik és műfajuk is radikálisan különbözik egymástól. Amikor az egyik nem szól, a másik 'kiszegíti'. Míg Tóth Árpád metaforákban, képekben hallgat, addig Kiss Menyhért a némaság közben elvégezhető cselekedeteket sorakoztatja fel. Míg az egyik temet, a másik harcra biztat.

Ezen állításokat támasztja alá Tóth Árpád versének első mondata: „Már megritkult a szó.” Nincs miről beszélni, mindent elmondtunk már, ránk borult a csend. Akkor szoktunk nagy, néma hallgatásokba burkolózni, mikor már minden érvünket felsorakoztattuk, amikor már elfáradtunk, belefáradtunk a beszédbe, és amikor este a nap végén már csak hűmmögve ülünk, magunk elé bámulva, várva, hogy valaki többet, jobbat mondjon, mielőtt végleg elragad magával az álom. Mégis, ennek a mondatnak a tömör rövidege bajt, feszültséget rejt. „Ültünk a tág verandán.” A tág verandán, ami merő ellentéte a megritkult szavaknak. A tér a mondanivaló sokaságát jelenti/jelentheti. Kibővíti az előbbi hallgatás komorságát, de a pont ismét lezárja a lehetőségeket. És ezek az ellentétek csak gyűlnek, sorakoznak az egész vers során. Az amplifikáció ilyen formája nem szokatlan Tóth Árpádnál, mégis ebben a művében megbúvó fokozások száma páratlanul jól sikeredett. Az „ordas óbor”-on – milyen gyönyörű és mégis komor hangszimbolika – csillogó „sötét fény”. Sötét fény. Milyen az a fény, ami sötét? A fény, amit úgy tanítunk meg ábrázolni a gyerekeknek, hogy egy fehér folton megcsillanjon a grafitrajzon? Ami világosabb vörösre festi a legsötétebb bort is? Amitől egy kicsit elvakulunk a sötétségben? Ami vonzza a bogarakat? Ami melegséget nyújt egy hideg téli éjszakán? Ami a kandalló melegét adja? Ami megmutatja az utat? Ami ott van a csillagok ragyogásában? Mégis, hogyan lehetne sötét? Hogyan tudna csillogni? Erre az impresszióra születni kell, ezt meg kell élni, hogy a szavak jelentése úgy változzon meg, hogy ismerős mivoltuk ismeretlenné váljon. A költő nagyon jól válogatta meg a szavait, melyeket úgy állított egymás mellé, hogy a lehető legtisztábban közvetít-

sék a fájdalmat, a gyászt. Az álmodó torony szóképből rejlt értelmezési kettőség magában hordozza a késői órára utalást, illetve az álmodozás lehetőségét, a jobban, a szebben való reménykedést, a bizást abban, hogy a dolgok még helyrejöhetnek.

A következő versszakban megjelenő ismerős árnyak, az egységes nemzeteszmény, a sorsközösség árnyképbe foglalt ismeretlen ismerősei is lehetnek, illetve a hasonló rosszakon – például Mohácson átesett – már elmúlt, de nem feledett, visszatérő holtak együttérző viselkedései is. A kép világának tisztázására segítségül hívható a következő versszakban megjelenő „elvénhedt magyar esték/fájdalma reszketett, sok ősi, messzi bú” sorok tárják fel az igazságát, együtt gyászol, jajong és busong élő és holt a megismételt, újraélt fájdalom okán. A *gigászi, holt jajok* egyszerűen a félelem fokozását szolgálják, hiszen a holtak nem jajgatnak, ám némaságukban is elemi erővel érzik át a jelen fájdalmát, elkeseredettségét. A tehetlenség érzését erősítik, hiszen halálukban ők még annyira sincsenek már segítségünkre, mint azok az élők, akik valós könnyükkel áztatják az asztallapot ezen a langymeleg gyászos éjszakán. Az árva sóhajú bú a kegyelemdőfés, a többes számmal *búnk*, az a sóhaj, amit mindenki magában él meg, együtt, egymás mellett, mégis teljesen egyedül, magára hagyottan. Nincs két egyforma gyász, még ha mindenki ugyanazon dolog felett érzi a fájdalmat, akkor sem. A döntés, amely megbontotta az egységet, átrajzolta a térképet, megváltoztatta a családi viszonyokat, rombolásában újraértelmezte az egész fogalmát. A fájdalomában némán zokogó nép erős mágnesként vonzza elvesztett tagjait, a régi, megnyugtató és igaz vonalakat csak félve tapogatva a szélben.

S mégis jó a múltra való visszatekintés: „jó volt ülni így, sötét bornál”, látva látni, hogy ezt a fájdalmat is túl lehet élni, hogy vannak erre eszközök, megoldások – leginkább a keserű beletörődés, mint a történelem során végül kiderül – s „elnyugtatni boros/ fejünket ősi bűk hű nagyapó-ölelben”. A régmúlt, a jelen, a jövő egyszerre gyászolja, siratja és feledi is a napot.

A folyamatos expresszív képekben olyan ismerős vonásokat tapintgatunk, amik csak fokozzák a komorságot: ritka, sötét, óbor, anda, hűvös, lomha, hűs, árny, néma, busong, elvénhedt, fájdalom, ősi, bú, holt, jaj, árva, sóhaj, reszketés, ősz, könny. Mind az elmúlás felé haladnak, kezdve az óborral, amely már érett, s amelyet a nap végén fogyasztanak. Így haladunk tovább és tovább, míg a szellemek is megjelennek gyászolni ezen a különösen szomorú éjszakán. És „néma dalba olvad” a táj. Mintha létezhetne néma dalolás, amit úgy éneklünk együtt, hogy meg sem szólalunk, mintha a fájdalom egyetemességében szólalna meg, mindenki szívében megpendítve ugyanazokat a húrokat, lett légyen az közel vagy távol. A fájdalom átjár és összeköt. És ekkor fent az égen a Tejút, mely a Hadak-útja, is öszszetör szomorúságában és könnye gyanánt hulló csillagai peregnek.

Tóth Árpád Aradon született, Ótátrafüredre és Svedlérre járt gyógyulni. S ez csak három azok közül, amik a szívében örökké, ám a térképen soha többé nem voltak hazájának része.

Kiss Menyhért verse már-már buzdításnak is felér. A soráthajlásokkal nem csak a fájdalom folyamatos vonszolását erősíti, de a zaklatottságot és a hiányt is mind jobban kiemeli. Szavai pajzsként, parancsként ölelnek körbe, s minden versszak végén megjelenik egy ellen-

ség, akivel le kell számolni. S a leszámolás előtti utolsó pillanatban még lélegzetvisszafojtva kell várni, hogy a levegő megteljen a vészterhes némasággal és akkor... Akkor majd lesz valami, valami, amit mindenki eldönt magában, amire a költő sem ad megoldást, feloldást és választ. Mert hiába a harckészültség, a felfokozott érzelmi hangulat, a feloldás nem jön el, ahogyan nem is jött el soha. „Ne szólj, ne hümmögj, ne beszélj”, ez a gemináció is szinte szertartásos, már-már a lélegzet is visszaszorul, érezni, ahogyan megfeszül a marok, a mell és mindenki támadásra, visszavágásra kész, „és hallgass”. A leszámolás végső pillanataiban örökké ez a parancs, várd a jelet, tarts ki és hallgass. „Szívd a fogad”, mint az izgalommal teli percekben, mint a nagyverejű fájdalom esetén, hogy visszatartsuk a kiáltást. Szívjuk mélyen a levegőt, hogy szó ne hagyja el szánkat, csendben viseljük el a vereséget, a fájdalmat, lett légyen az fizikai vagy szellemi megerőltetés. A csendre, némaságra felszólítás és a kijelentés: „csak ostobának pattog a nyelve”, mind az ellehetetlenített állapotot sugallja, amikor már nincs miért megszólalni, minden szóért kár, amit mondana az ember, mert nem visz már előre, nem lesz már jobb a múlt. Így hát némán, de büszkén és erősen nézzünk szembe a jövővel, ami előttünk áll, és fegyverkezzünk fel a múlt fájdalomával, hogy egy jobb kor következzen számunkra. „Ébren légy” és éber légy, mintha örök megnyugvás nélküli nappal következne, melyben mindenki gyanús és minden veszélyes, pont úgy, mint az űzött vad, a „kergetett szarvas” hajtás idején. „Tanulj gyilkosodtól.” Hogyan, hiszen ha mi vagyunk a legyőzött, a meggyilkolt, vagyis már nem élünk, akkor csak egy másállapot segíthetne abban, hogy tanuljunk attól, aki halálunkat okozta, hiszen testi mivoltunk, emberi létünk véget ért. Az emlékeink pedig már nem fejlődnek előre, csak stagnálnak abban az állapotban, ahogyan elhagytuk porhüvelyünket. Tehát ez a felszólítás és parancs lehetetlenséget és mégis tenni akarást rejt magában. Hiszen ha tudhatnánk, hogy mit kellett volna máshogy tennünk, hogy ne ez következzen be, akkor a dolgok megváltoztatásával egy jobb, egy élhetőbb állapot létezne, mi is létezhetnénk. Ám ha már elvesztettük a csatát, akkor arra is jó lenne ez a tanulási állapot, hogy a jövőben ne kövessük el ugyanezeket a hibákat, és képesek legyünk egy másfajta végkifejletet kicsikarni, egy jobb eredményt elérni, főleg ha jellemünk akkora fejlődésen esik át, hogy már eleve jobb alaphelyzetből indul. Erre a jobb alaphelyzetre játszi rá a következő felszólítással: „Gyűjtsd a puskaport és hallgass”, várj, míg eljön a jel, légy erősebb, elszántabb, jobban készülj fel, légy résen, légy tettekreész.

A levertség, elesettség számtalan formáját sorolja: „kergetett szarvas, hullafaló hiéna, párnád elrabolták, hasad korog, rongyokban jársz, kunyhód jégverem, kiraboltak, gyaláztak, megrugdostak”. És a visszavágás fegyvereit állítja szembe velük: „gyűjtsd a puskaport, készülj biztosra, nagy leszámolás, gyűjtsd az erődöt, fogd meg a puskát, villám légy, öljön, csattogjon a kard, fogd meg a puskát, gyönyörrel öljön, tarts véres, nagy tort.” A visszatérő aszindeton megtámogatja a szövegértelmet és hangulatot, tökéletes az összhang, a fokozás is fokozódik, csak a győzelmi, magabiztos ordítás marad el a végén, mert helyette a csönd szólal meg, a hallgatva hallgató, néma, szomorú gyász hangjai. Amikor már sírni sincs ok,

mert elfogytak a könnyek, a düh sem segít, mert nem lesz már máshogy, csak a némaság marad és az a három pont, hogy hallgass. Ugyanezt a némaságot, ezt a hiányt erősítette meg Tóth Árpád a verssorai végén található csonka verslábakkal, és a sorokban található jambusokkal. Minden együvé tart, magányosan kapaszkodik a reménybe, az elhullás, a végső beletörődő főhajtás előtt.

A visszatérő halál szimbóluma, a megismételt felszólítások a versszakok végén, nagyon emlékeztetnek Petőfi Sándor Nemzeti dalára. Petőfi „dal”-nak nevezte költeményét, de valójában kiáltvány, felhívás a nemzethez: agítál, lelkesít, haladéktalan állásfoglalásra készítet. A legfontosabb mondanivaló, a legfőbb gondolat mindjárt a vers elejére kerül, ugyanúgy, mint Vörösmarty *Szózat*ában. A lényegre lerövidített kurta mondatok parancsa válaszut elé állítja a hallgatókat, és azonnali elhatározásra ingerel: választani kell a rabság és a szabadság között. A *refrén* már magában foglalja a nép választát is: a többes szám első személyű, esküvel nyomatékosított döntés a hallgatóság megváltoztathatatlan akaratát fejezi ki.²⁴⁷ A rövid, kurta mondatok helyett is rövid, kurta, egyszavas pattogó parancsok adják meg az alaphangot, melyek a befogadóban minden olvasáskor felfokozott érzelmi állapotot idéznek elő. A háborús, katonás kellékek, az állandó feszültségforrások elnehezítik a légkört, mely a verset körüljárja.

A vers záróakkordjaként Kiss is az égre emeli tekintetét, ahol „kigyuladnak a jelek és csodák”, és mintegy isteni kinyilatkoztatásra eljön a megtorlás, a bosszú órája. Ez a kijelentés alapvetően szemben áll azzal a nézettel, hogy az égből jövő utasítások alapvetően jók, hogy isten – akármelyik is – általában a békére és békés együttélésre buzdítja híveit. A görög és római mitológiában ugyan megemlékezünk kettő – egymásra nagyon hasonlító, mondhatni mondavilágában hasonló – istenre, akiket a háború isteneinek nevezünk; ők voltak Árész és Mars. Mint tudjuk, Árész a háborús helyzeteket kedvelte, sosem volt kenyerere a béke. Szinte az ő lelkiállapotát tükrözi a versben megjelenő és folyamatosan visszatérő harckészültség. Ugyancsak a vérrel, a harccal van egy hullámhosszon Mars, akiről a véres bolygót is elnevezték. Az ezzel kapcsolatos égi csodák, a bolygók konjugálásából fakadó különös természeti jelenségeket is figyelembe vehetnénk, ha nagyon elvontan értelmeznénk, milyen égi csodának kell történnie ahhoz, hogy az ember elérkezettnek lássa az időt arra, hogy lecsapjon ellenségeire. „Gyönyörrel öljön”, mintha a leszámolás, a mézárulás megoldhatna bármit, amiről a vélt vagy valós ellenségeink tehetnek. De vajon milyen harc ez, melyben „áll bosszút a magyar mártírokért”? A mártír egy ügyért életét adó személy, aki erősíti az eszmét, a célt. „Tarts véres nagy tort”. Oly sok más mellett a tor, a halottakra való megemlékezés általános és a vers vonalából következő kifordított, a leigáztottak felett megült, győzedelmi tor megjelenése.

247 SULINET (2015): Petőfi Sándor <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/magyar-nyelv-es-irodalom/irodalom/irodalom-7-osztaly/az-oda-a-himnusz-es-a-rapszodia/petofi-sandor-nemzeti-dal>
(Utolsó letöltés: 2015. december 9.)

„Minél kuszább és szövevényesebb körülöttünk a világ, annál inkább tudnunk kellene, hogy mi az, ami még összetart minket.”²⁴⁸ Ha nincs béke lent a földön, az égben fent még békesség honol, még ha hulló csillagként gyászolnak is az égbolton.

Mint láhattuk, idővel mindketten az ég felé fordultak, a vegyileg legtisztább és legpártatlanabb cél felé, mely mindenkre ugyanúgy ítélkezésmentesen tekint le. Ebben az égre nézésben mindkét költő úgy vélte, hogy bánatunkban a firmamentum is osztozik és ragyogó csillagai hullanak alá könny gyanánt, s így sötétül el az égbolt és lesz csillagtalan ez a június negyedikei éjszaka.

Végezetül egy másik Tóth Árpád vers részletét idézném, A hiány nem a felfokozott érzelmekkel magyarázható, hanem az illúzióvesztéssel. Semmi sincs olyan szomorú, mint amikor már bízni, hinni sincs miben és miért: „Ez a nap is, / Mint a többi. / Elmúlt. Vége. / Ez az est is, / Mint a többi / Eljött. Béke.” (Ez a nap is)

Kiss Menyhért: Csukd össze ajkad

Csukd össze ajkad, szívd a fogad,
Ne szólj, ne hümmögj, ne beszélj,
Csak ostobának pattog a nyelve,
Ha tornyosul a nagy veszély:
Szoríts a markod, feszítsd a melled,
Ébren légy, mint a kergetett szarvas,
Megsebbzett dúvad, tanulj gyilkosodtól,
Gyűjtsd a puskaport és hallgass . . .

A kékhavas, a nagy folyó is várnak,
Büszke fenségben, némán, hangtalan,
Mindegy nekik, fergegeteg, verőfény,
S e némaságnak mily varázsa van;
Veréb csipog, roppant kőszáli sas
Csendes, zajtalan diadalmas —
Hullafaló hiénát kell legyőznöd,
Készülj biztosra. S hallgass . . .

248 Csoóri Sándor, *Töprengés a hajnalcillag mellett*, Kortárs, 2006/10.

Fejed alól a párnád elrabolták,
Hasad korog, oh mily állati hang,
Rongyokban jársz, a kunyhód jégverem,
Fényben, pompában fürdik a bitang;
Kiraboltak, gyaláztak, megrugdostak,
Éget a bosszú? És mély és hatalmas?
Magyar készülsz a nagy leszámolásra?
Gyűjtsd az erődöt. S hallgass . . .

Majd égen, földön, napban, csillagokban
Kigyuladnak a jelek és csodák
S egy titkos hang a felhőkből kizengi:
Fogd meg a puskát és ne túrj tovább!
Akkor villám légy, amely égve éget,
Gyönyörrel öljön, csattogjon a kard
Fogd meg a puskát és ne túrj tovább!
Akkor villám légy, amely égve éget,
Gyönyörrel öljön, csattogjon a kard-vas,
Állj bosszút a magyar mártírokért,
Tarts véres, nagy tort. S hallgas . . .

Tóth Árpád: A tejút alatt

Már megritkult a szó. Ültünk a tág verandán.
Sötét fény csillogott az ordas óboron,
És hallottuk, amint egy álmodó torony
Tünődve felneszel, és éjfelet ver andán.

S a hűvös szél lehén, mely lomha lombot ingat,
Úgy tetszett: csendesen lebegve sok szelíd,
Hűs ujjú néma árny busongva közelít,
S arcunkon ismerős vonásokat tapintgat.

S lelkünkben is, belül, elvénhedt magyar esték
Fájdalma reszketett, sok ősi, messzi bú,
Gigászi, holt jajok, kik árva sóhajú
Búnc arcán a maguk régi arcát keresték.

És jó volt ülni így, sötét bornál, az ében
Fák közt, a kék tűzű szikrákkal záporos
Nagy nyári ég alatt elnyugtatni boros
Fejünket ősi búk hú nagyapó-ölében.

Úgy tetszett, dalolunk, s hogy néma dalba olvad
Velünk körül a táj, a csillagok s a bor,
S egy zengő reszketés mindent eggyé sodor:
Kisértetes danát a holt apák daloltak.

És messzi, messzi fent a dús csillag-sereg
Közt lengett a tejút, csüggedten, őszre válva,
Mint bánatos Hadúr nagy hófehér szakálla,
Amelyről könny gyanánt hulló csillag pereg.